

ІСТОРИОГРАФІЯ. БІБЛІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Надія Осташи

ПЕРЕСІЧНА ЛЮДИНА В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ (с. Березно на Холмщині)

Спробую відтворити події минулих і складних часів на прикладі життя однієї людини. Йдеться про долю вихідця з Холмщини (с. Березно) Босаковського Лавріна Антоновича. Упродовж життя він пережив дві депортації, пов'язані з Першою та Другою світовими війнами. Його пращури здавна жили у Березному, яке розташоване неподалік від м. Холма (на відстані 11 км). Герб Холмщини: медвідь під трьома деревами на зеленому полі. Найдавніша згадка про село – 1443 р. Усі мешканці села займалися рільництвом, основне багатство кожного – земля, яку ретельно і дбайливо обробляли. Перед Другою світовою війною у Березному жило понад 500 родин. Селяни розводили коней, коровів, курей, свиней, гусей тощо. У селі перед Другою світовою війною діяла школа, церква, магазин (*склén*), вітряк, кузня, олійня (*гуліярня*). Власником олійні був Станіслав Ціхоцький. Центром культурного життя (зустрічі, забави, самодіяльні вистави) був будинок, який у селі називали “*людівка*”. У цьому ж будинку знаходилася і пожежна охорона з усіма технічними засобами. Членом цієї пожежної охорони працював і мій батько Босаковський Лаврін. У селі була також залізнична станція. Жителі села в основному православної віри (90 %), невелика кількість – римо-католики, кілька – іудеїв, одиниці – євангелісти¹. Мешканці села розповідають, що у 1704 р. у с. Березному діяла греко-католицька церква². У 1740 р. церква згоріла. У 1875 р. мешканці села належали до православної парафії сусіднього села Плаваничі. У 1912–1914 рр. у центрі села Березна збудовано дерев'яну церкву. Село Березно – надзвичайно мальовниче, тут багато зелені, неподалік села – ліс. Цікавими є назви частин села та полів, які відомі здавна і сьогодні зрозумілі корінним березенцям: *Кутóк*, *Попóва гора* (“*Пупóва гурá*”), *Лані* (“*Ланé*”), *Залáвки* (“*Залáвкі*”), *Вербéна* (“*Вирбéна*”), *Вóвча борода* (“*Вóвча бурудá*”), *Кóло в'яза* (“*Кúлу в'éза*”), *Загúминки*, *Пáствин*, *Стéжка*, *Під хвоїною* (“*Пуд хвуїную*”), *Коминярóва вúлиця* (“*Куминярóва гúлиця*”), *Петрóва вúлиця* (“*Питрóва гúлиця*”), *У́зка* (“*У́ска*”), *Колонія* (“*Кульóнія*”). Деякі з назв полів зафіксовані ще у документі за 1894 р. (*Залáвки*, *Лáни*, *Узка*).

Вперше депортували мешканців села під час Першої світової війни. Російська армія, відступаючи під натиском австрійських військ, висилала українців Холмщини в Росію. Деякі сім'ї березенців потрапили у Середню Азію (Казахстан, Киргизія),

¹ Otwieranie świata. 80 lat Szkoły w Brzeźnie (1927/28–2007/08) / [pod red. R. Górskiej]. – Brzeźno; Chełm, 2008. – С. 5.

² *Górska R.* Fragmenty historii Brzeźna / R. Górská // W cieniu ósmioramiennego krzyża / [pod red. R. Górskiej]. – Chełm, 2007. – S. 6.

деякі – аж під китайський кордон, багато було холмщаків у Росії (Тобольськ, Казань, Магадан), деякі потрапили на Східну Україну (Полтавщина, Харківщина). Про це виразно свідчить шкільний журнал сільської школи, у якому навпроти прізвищ дітей, народжених у 20-х роках ХХ ст., запис про місце народження відсутній. Це діти, які народилися під час першої депортації у різних частинах Російської імперії. Моя мама Туяк Віра, наприклад, народилася у 1920 р. у м. Полтаві. Село Березно у цей час унаслідок воєнних дій було майже спалене. Церква зазнала руйнувань. 1937 р. на кошти мешканців села її відремонтовано, однак у 1938 р. церкву було знищено. На місці зруйнованої церкви вимуровано капличку, яку знову зруйновано під час акції “Вісла” у 1947 р.

Вивезені під час першої депортації березенці згодом повернулися у рідне село, за винятком тих, які одружилися і залишилися на чужині. Село Березно було споконвіку українським, хоча навчали у школі польською мовою. Між собою березенці розмовляли по-українськи. “Słownik geograficzny ...” так пише про холмщаків: “Народ розмовляє наріччям малоруським (так званим хохлацьким) з великою домішкою польських слів. Темні, бідні, безпорадні, проте чесні і тверезі”³. Березенці на Великдень пекли паски, писали писанки, малювали у різні кольори крашанки, віталися “Христос Воскрес” відповідаючи “Воістину Воскрес”, освячували святкові страви. Ці звичаї і традиції сягають глибокої давнини. Це докладно описує Гійом Левассер де Боплан у середині ХVІІ ст.⁴. Отже, Холмщина – край споконвічно український.

У 1939 р. мешканцям села пропонували виїжджати у Радянський Союз. Де-кілька сімей виїхали, але невдовзі повернулися назад. У 1945 р. вдруге депортували жителів села Березна. У рамках польсько-радянської угоди від 9 вересня 1944 р. мешканці села Березна виселені на територію Радянської України примусово. Була створена комісія, описували майно, видавали кожному господареві документ – евакуаційний лист, у якому зазначено місце призначення, вказано усіх членів сім’ї, яку кількість худоби, який сільськогосподарський інвентар і яку кількість зерна, продуктів перевозить. У Березному залишилося біля 50 українських родин. Але доля і їх не пошкодувала. У 1947 р. решту українців вивезли на північ Польщі. Не вивозили лише тих, які раніше служили у лавах Червоної Армії або у польському війську (але це не поширювалося на інших членів їхніх сімей). Згодом ті українці, що опинилися на півночі Польщі, повернулися у рідне село. Тепер корінних мешканців у Березному – кілька сімей. Відрадно, що ті березенці, які залишилися у Польщі, і ті, які живуть в Україні, підтримували і підтримують дотепер зв’язки (листуються, відвідують одні одних). Вони – немов одна велика родина. На жаль, людей старшого покоління стає все менше. З приємністю згадую свої зустрічі з селом, у якому я народилася. Я вже шість разів з 2006 р. побувала у рідному селі. Зустрічі колишніх мешканців с. Березна і тих, хто там тепер живе, дуже зворушливі,

³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880. – Т. 1. – S. 556.

⁴ Гійом Левассер де Боплан. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – Київ, 1990. – С. 80–83.

емоційно щирі. Відбуваються вони щороку у день Святого Володимира (28 липня), чие ім'я носить невелика новозбудована православна церква. Церква зведена на території прадавнього українського цвинтаря за ініціативою та фінансуванням родини Ковальських (Анни, Станіслава, Данути, Владислава). Посвячення церкви відбулося 8 серпня 2004 року. На ці зустрічі приїжджають українці з різних куточків України та Польщі. З хвилюванням відвідують усі новостворений музей історії села Березна, який розташований у приміщенні красивої двоповерхової сільської школи. Ініціатором створення музею є вчителька школи Рената Гурська. Особливо багатолюдною була зустріч 28 липня 2008 р., коли приїхало багато колишніх мешканців села з м. Дубно Рівненської області (тут живе найбільше березенців), а також із Києва, Львова, Луцька, Кіцмані. Приємно, що прибула на це свято і моя велика родина з м. Устки, що на березі Балтійського моря (моя двоюрідна сестра Зося, дочка маминого брата Іллі Туяка, зі своїми дітьми Гражиною та Лешеком, онуком Анджеєм. З цією родинною гілкою я вперше зустрілася через 60 років (2007). Чимало березенців приїхало з різних міст Польщі. Кілька днів спілкування рідною українською мовою, безліч спогадів, розповідей, подорожей вулицями до болю рідного для всіх села. Такі щорічні зустрічі, плекання традицій наснажують старше покоління і пов'язують молодь із ним глибоким і міцним корінням.

Мій батько, Лаврін Антонович Босаковський, народився 9 серпня 1912 р. в селі Березному Холмського повіту Люблінського воєводства. Його сім'я з діда-прадіда жила на Холмщині. Усі члени сім'ї працювали на землі, обробляли її, з того жили. Його батько, Антон Михайлович Босаковський, його мати Текля (з дому Нець) одружилися у 1896 році. Батьками Антона Босаковського були Михайло Босаковський (народився 3 жовтня 1853 р.) та Єфросинія (з дому Левінська). Це дідусь і бабуся Лавріна Босаковського. Текля Нець у 1896 р. (час одруження з Антоном Босаковським) уже була сиротою. Її батьки – Павло Нець та Феодосія (з дому Трюшук). У Лавріна Босаковського жодних родовідних документів, окрім записів у церковних книгах про народження та одруження, не збереглося. Завдяки наполегливій архівно-пошуковій діяльності його сина Іллі Босаковського (мій рідний брат), який неодноразово звертався у Люблінський архів (Польща), а також його активній діяльності у збиранні матеріалів для музею історії села Березна, прабабківщини роду Босаковських (музеєм керує вчителька Рената Гурська, фінансово підтримує Владислав Ковальський), виявлено цікаві документи щодо життєвого шляху Лавріна Босаковського, його батьків, дідів тощо. У родичів, які мешкають у м. Дубно Рівненської області, зберігся нотаріальний документ російською мовою (№ 401 від 1894 р.) про поділ землі. Землю ділить Іван Гнатович Босаковський (прадід Лавріна Босаковського, мій і мого брата Іллі прапрадід) між синами Михайлом (дід Лавріна Босаковського, мій і мого брата Іллі прадід), Іваном, Петром, Францем. Кожен із синів, крім Франца, одержує земельний наділ (по 5 моргів орної землі і по 4 морги лісу і лугу), а Франц відмовляється від земельного наділу, зате одержує грошову компенсацію у розмірі 100 рублів. А Михайло, Іван, Петро повинні утримувати до кінця життя батьків – Івана Гнатовича Босаковського та Агафію (прабаба Лавріна Босаковського, моя і мого брата Іллі прапрабаба). Документ виданий у м. Холмі на ім'я Михайла Босаковського (мій і мого брата Іллі прадід) і завірений нотаріусом Владиславом Зайдлером. До речі, герб нотаріальної контори Владислава Зайдлера

експонується у міському музеї м. Холма. Усі сини Івана Гнатовича Босаковського, крім Франца, не могли ставити свій підпис на документі, бо були неписьменними. Власноручно підписав документ лише Франц Босаковський. Відомо, що дружину Франца звали Єфимія. У нього була дочка Євдокія (1894–1983). Чоловіком Євдокії став Соха Іван (1890–1964). У цього подружжя народилися дочки Катерина, Євгенія і Софія та син Степан (онуки Франца Босаковського). У сина Степана було п'ятеро дітей (Олег, Олена, Анатолій, Люба, Марія). Усі нащадки Франца Босаковського жили або живуть у м. Дубно Рівненської області. Про родинні гілки Івана та Петра Босаковських я знаю мало. Відомо, що родину Босаковських вивезено у 1947 р. на північ Польщі. Але зв'язків з Лавріном Босаковським вона не підтримувала. У Михайла Босаковського (діда Лавріна Босаковського, мого і брата Іллі прадіда) були діти: Антон Босаковський (батько Лавріна Босаковського, мій і мого брата Іллі дід) і Маринка (її так називали до глибокої старості). Вона народилася 5 жовтня 1893 р., померла 27 січня 1968 р. У спогадах згадували ще брата Андрія та сестру Зіну. Маринка жила ще й у м. Дубно Рівненської області в Україні. Її чоловіком став Володимир Середа, який народився 10 березня 1893 р., а помер 13 травня 1990 р. Обоє поховані в м. Дубно Рівненської області на кладовищі на Сурмичах (передмістя м. Дубно). У них були діти Олексій та Михайло. Олексій Середа народився 14 березня 1914 р., а помер 22 червня 2005 р. У церковному записі від 18 лютого 1938 р. про шлюб Олексія Середи і Катерини Войтюк вказано, що батьками Олексія Середи є Володимир Середа і Марія, з дому Босаковська. Власне це і є сестра Антона Босаковського. Витяг із церковної книги наводить Рената Гурська⁵. В Олексія і його дружини Катерини (з дому Войтюк) була єдина дочка Ірина (за чоловіком – Синиця, померла у 2008 р.), яка і подарувала цей документ про поділ землі між синами Івана Гнатовича Босаковського музею с. Березна. Про Маринку (за чоловіком Середа) я вже лише чула, пам'ятаю, як був її похорон (похована у м. Дубно Рівненської області), і мама моя з татом (Віра і Лаврін Босаковські) ходили на похорон, сиділи перед тим цілу ніч біля померлої (така традиція обряду поховання), і тато називав померлу тіткою. Чи були ще в Антона Босаковського, крім Маринки, брати і сестри? У розмовах чула, як називали брата Андрія і сестру Зіну. У спогадах згадували деколи про Андрія Босаковського, називали його дядьком Лавріна Босаковського, але він після депортації помер у Запоріжжі. Є спогади, ніби Андрій виховував синів Охріма і Томаша та дочку Мариню. Згадували і про сестру Антона Зіну, у якої були син Олександр і дочка Наталка. Цікавим є і те, що під час одруження Лавріна Босаковського з Вірою Туяк серед інших свідків зазначено і Томаша Босаковського, сина Андрія (очевидно, Андрій – дядько Лавріна). До речі, Томаш Босаковський не вмів писати. Замість нього у церковній книзі поставив підпис Володимир Середа. Можливо, були родичі по жіночій лінії, які після одруження змінили прізвище.

Лаврін Босаковський мав братів Михайла, Фому (“Томко”) (їх добре пам'ятаю), Івана (його ніколи не бачила, хіба на фотографіях). Кажуть, що був ще брат Віктор (1920 року народження) і сестра Настя. Згадку про Віктора Босаковського знаходимо у шкільному журналі учнів села Березно 1927 рік.

⁵ W cieniu ośmioramiennego krzyża / [pod red. R. Górskiej]. – Chełm, 2007. – S. 8.

У дитячі роки Лаврін відвідував початкову школу у рідному селі. Збереглися шкільні журнали сільської школи. Найдавніший період – 1927/1928 навчальний рік. У мене є копія журналу за цей період. А цікава вона тим, що тут є відомості про учнів Лавріна Босаковського та Віктора Босаковського (брат мого тата). Проти прізвища кожного учня вказано рік народження (помилково вказано проти Лавріна Босаковського рік 1914, а не 1912). Зазначено рік навчання учня у школі, ставлення до навчання, рівень знань, названо віросповідання. У школі вчилися діти переважно православної віри, але було кілька дітей римо-католицької віри, кілька – іудейської віри, один – євангелістської. Вказано і місце народження учня. Більшість учнів народилися у селі Березно (тут записано Brzuźno). Навпроти прізвищ деяких дітей вказано місце народження – Росія, Тобольськ, часто така інформація відсутня (особливо поряд із датою народження 1920 р.). Очевидно, ці діти народилися під час першої депортації березенців у період Першої світової війни, коли доля розкидала їх у Харків, Полтаву, Киргизію, Казахстан, Магадан, Сибір тощо. Наприклад, Катерина Войтюк, згодом – дружина Олексія Середи (двоюрідний брат моєї мами), народилася у 1917 р. у м. Казані (Росія, Татарстан). Матеріали цього шкільного журналу вміщено у книзі “Otwieranie świata”, яка вийшла за редакцією Ренати Гурської, учительки школи у селі Березні, та за фінансової підтримки Данути та Владислава Ковальських, теперішніх мешканців села Березна⁶. Лаврін умів читати кирилицею і латинкою, а писати – латинською абеткою, бо у школі навчали польською. Селяни спілкувалися між собою українською мовою. Під час моїх поїздок у село я багато спілкувалася з корінними мешканцями села, які були депортовані під час акції “Вісла” і потім повернулися у рідне село і зараз там проживають. Нерідко це однолітки моїх батьків. Спілкувалися вони зі мною українською мовою, такою ж говіркою, як розмовляли мої тато і мама. У дитинстві (як згадував Лаврін Босаковський) виїжджали у зв’язку з Першою світовою війною у Киргизію.

За Брестським миром 1918 р. етнічні українські землі Холмщини у межах колишньої Холмської губернії були визнані складовою частиною Української Народної Республіки. З 1919 р. Холмщина входила до складу Польщі. Ризький договір 1921 р. узаконив приналежність холмських земель Польщі. Тоді до 1922 р. більшість українців, депортованих до Росії, повернулися додому. Антона Босаковського із сім’єю вивезли у Киргизію. Мешканці села Березна під час першої депортації були розкидані по всій території Російської імперії. До речі, депортовані з інших місцевостей Холмщини, потрапили в Архангельську, Астраханську, Воронежську, Оренбурзьку, Орловську, Пензенську, Рязанську, Самаркандську, Самарську, Саратовську, Тамбовську, Тульську, Челябінську, Ярославську губернії, а також у Татарстан, Туркменію, Башкирію тощо⁷. Як засвідчує М. Корнилович⁸, холмські

⁶ Otwieranie świata. 80 lat Szkoły w Brzeźnie (1927/28–2007/08) / [pod red. R. Górskiej]. – Brzeźno; Chełm, 2008.

⁷ Горний М. Українці Холмщини і Підляшшя. Видатніші особи ХХ століття / М. Горний / [ред. Макар Ю. І., Постолюкський Р. М.]. – Львів, 1997. – С. 114, 181, 258, 289, 301–302, 359, 398, 417, 425, 430, 438, 470, 560, 565, 607, 631.

⁸ Корнилович М. Біженська трагедія Холмщини і Підляшшя / М. Корнилович // Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 116.

вигнанці оселилися в 37 губерніях Росії, а також Забайкальській, Самаркандській, Закаспійській, Уральській, Акмолінській, Тобольській, Томській областях. Сім'я Босаковських жила в землянці. Лаврін ходив із батьком пасти худобу. Платили продуктами – пшеницею, мукою. Батько Лавріна займався також столяркою. Лаврін запам'ятав юрти, круглі, усередині вистелені килимами. Місцеві люди тримали овець, були маленького зросту, з вузькими чорними очима. До переселенців ставилися непогано. У цьому селі поселили лише одну сім'ю Босаковських. Вивезли їх у Киргизію примусово. У землянці захворіли на тиф батько Лавріна (Антон Босаковський), мати (Текля, з дому Нець). Батько Лавріна (Антон Босаковський) від тифу помер у Киргизії, там і похований. Брати Лавріна (Михайло, Томко (Фома), Іван) працювали. Томко працював вантажником. Деколи Лаврін з братом Михайлом ходив “на жеври”, просив хліба, бо був голод. Хворів на тиф і брат Іван, але вижив. Місцеві жінки приходили до Івана свататися. Беруть хустку велику і дарують. Як візьмеш хустку, то це означає згоду на одруження.

Після смерті батька (Антон Босаковського) Іван (брат Лавріна) забрав усіх дітей, маму і пішов із землянки на господарство до дружини. Вона жила сама лише із дідом.

Згодом поляки повернули переселенців на Холмщину у с. Березно. Подали вагони, і всі приїхали додому. Іван залишився у Киргизії. Про нього не було жодних відомостей. Десь аж у 50-х роках ХХ ст., уже після війни, після депортації у 1945 р., через Червоний Хрест Іван знайшов братів у м. Дубно Рівненської області. Він писав листи, надсилав своє фото з дружиною, розповідав про своє важке післявоєнне життя, просив допомоги у таких же бідних і голодних переселенців-братів. Усі троє, Лаврін, Михайло, Томко, зібрали невелику суму грошей і надіслали йому. Я про це добре пам'ятаю, бо батьки мали початкову освіту і просили, щоб я складала тексти листів. Запам'ятала адресу на конверті: м. Ош Джалалабадської області (чи району), пам'ятаю ще назву Базар-курбан. Через певний період одержали від дружини звістку, що Іван помер. Згодом зв'язки з цією гілкою родини перервалися. Брат Ілля звертався у посольство Киргизії у Києві, з проханням розшуку будь-кого із сім'ї Босаковських, однак допомоги не одержав.

Після повернення сім'я жила у с. Березні у тій же хаті. Усім переселенцям, які повернулися, давали їхню землю, якщо не було хати, то пропонували будівельний матеріал для зведення нового житла. Лаврін знову пастухував, пас 14 корів. У 1938 році одружився з Вірою Степанівною Туяк, 1920 р. народження, мешканкою села Березна. Дівоче прізвище її мами – Середá. У мене в пам'яті збереглися деякі спогади про одруження Лавріна Босаковського. Він розповідав, що на весіллі у ті часи обходилося однією пляшкою горілки, була одна чарка, якою по черзі всі пригощалися. Згадував він і про те, що йому забракло грошей на оплату шлюбної церемонії, і той, з ким він домовлявся про церемонію, сказав, що в такому разі він не засвітить “павука”, тобто яскравий свічник, під час шлюбу. Зберігся запис, копію якого я маю, у церковній книзі про шлюб Лавріна Босаковського з Вірою Туяк (з дому Середá), який відбувся 13 листопада 1938 р. у присутності свідків – Іллі Туяка (рідний брат Віри Туяк) та Томаша Босаковського (син Андрія Босаковського, двоюрідний брат Лавріна Босаковського). У Лавріна і Віри народилося двоє дітей – син Ілля Босаковський (1939 р.н.) і дочка Надія Босаковська (1942 р.н.).

У 1939 р. знову вивозили з села, але не примусово – хто хотів. Мали виїжджати усі, уже повантажили речі на підводу, але Лаврін Босаковський не встиг усе повантажити, дружина Віра повернулася (доїхала лише до Бугу).

У 1945 р. знову виселяли, але на цей раз примусово. Акція відбувалася у рамках польсько-радянської угоди від 9 вересня 1944 р. Мешканців села депортували на територію Радянської України. Була створена комісія, описували майно, видавали евакуаційні листи. Такий лист одержав і Лаврін Босаковський. Все, що в руки можна було взяти (клунки, чемодани), взяли з собою. Посадили всіх у поїзд. Дехто взяв і корів. Солдати, які допомагали вантажити майно переселенців, розповідали, що житимуть гірше, ніж тут. На запитання “Куди їдеш?” я відповідала: “В кулхош”, хоча ніхто значення цього слова ще не розумів.

Привезли у Запоріжжя, висадили в степу (“роби, що хочеш”). Три сім’ї поселили у с. Смоляне, недалеко від Хортиці. Усі ходили в колгосп на роботу, випалювали бур’яни у полі, запрягали корів і працювали на полі. Корову взяли свою із дому. За роботу в колгоспі не платили нічого. Садили город, ходили в поле рвати кукурудзу, соняшник. Їздили у Запоріжжя муку продавати, яку взяли з собою із рідного села. Потім почали втікати одні за другими. Дехто залишився там. Ми переїхали у м. Дубно Рівненської області. Дали тут батькові житло (хата на 4 сім’ї), а згодом кожній сім’ї виділили окремі будинки (“закріпили”). Перед тим березенці ходили і вибирали будинки тих людей, які виїхали в Польщу (поляки або євреї). Лаврін одержав від влади будинок євреїв, які виїхали. Однак оселитися відразу в цьому будинку не зміг. Мусив чекати, щоб будинок звільнили місцеві жителі, які самовільно поселилися (вони закінчували будівництво нового власного будинку). Поступово почали облаштовувати своє гніздо. Якось приїхав у м. Дубно Рівненської області власник будинку, якого виселили. Він прийшов до будинку Лавріна Босаковського, щоб подивитися на своє родинне житло: він тут колись до Другої світової війни жив. Дуже його здивувало, що збереглася груша біля будинку (він її пам’ятає) і лавка під грушею, де колись любили відпочивати домашні. Він сказав: “Ось і та сама лавка” (польською мовою). Старої, до речі, давно вже не було, а нову зробив сам Лаврін Босаковський. Цей чоловік дуже люб’язно порозмовляв з Вірою Босаковською (дружиною Лавріна), яка запросила його до хати. Він навіть залишив свою адресу (мешкав в Англії). Адреса ще досить довго зберігалася у нас вдома, але з ним не листувалися.

Чому Лаврін із сім’єю приїхав у м. Дубно Рівненської області? Бо тут уже було кілька сімей з Березна, і до них потягнулося все село. Деякі осіли в місті, дехто обрав місцем проживання навколишні села. Лаврін Босаковський пішов на ливарно-механічний завод, спочатку працював у столярному цеху, згодом – у ливарному. У ливарному цеху він освоїв фах формувальника та ливарника. Робота була важкою і небезпечною: розплавлений чавун заливали у форми. Виготовляли дверцята до кухонних печей, плити, посуд тощо. Тато був сумлінним робітником, згодом став кваліфікованим фахівцем у цій галузі. Його неодноразово нагороджували грамотами, цінними подарунками. Так із сільського рільника, землероба став робітником, освоїв зовсім новий фах, став добрим спеціалістом. У Дубно приїхали і його брати з сім’ями (Михайло і Томко). У Михайла Босаковського і його дружини Анастасії (Насті) (з дому Демчук) було троє дітей: дочки Надія (1933 р. н.), Люба (1935 р. н.), син Євстахій (1938 р. н.). У Томка і його дружини Ольги (з дому Левінська) дітей не було.

Брат Лавріна Босаковського Михайло працював на ливарно-механічному заводі, був працьовитим, за характером спокійним і скромним чоловіком, мав енергійну і владну дружину, якій він в усьому підкорявся. З братом Михайлом у його тата були тепліші стосунки, на відміну від старшого брата. Цікавим є те, що тато звертався до Михайла на “ви”. Звертався до рідного брата Михайла мій тато Лаврін Босаковський на “ви” (“вितє”), бо були кумами. Традиція звертатися до кумів на “ви” дуже давня. На такий звичай у середовищі холмщаків звертав увагу польський етнограф Оскар Кольберг у праці “Chełmskie. Obraz etnograficzny”⁹. На “ви” зверталися молодші до старших, діти до батьків. Я, як і мій брат Ілля, до своїх батьків звично зверталися на “ви”. Старша дочка Михайла Надія була двічі одруженою, спочатку з Сергієм Кокловським (з ним розлучилася), а вдруге – із Сергієм Шумилом. У другому шлюбі у неї народився син Станіслав. У сина Станіслава теж народився син Сергій. Усі жили у м. Дубно Рівненської області. Дочка Надія, її чоловік Сергій Шумило, син Станіслав уже померли, усі поховані у м. Дубно. Друга дочка Люба була одружена з Сергієм Шевченком. У них народилися дочка Таня і син Євген. У Тані народилося троє дітей: Яна, Оксана і Сергій. Яна і Оксана уже одружені, мають дітей. Син Євген також одружений із Жанною, мають дітей. Люба за освітою – медик (закінчила Дубнівське медучилище), працювала медиком у дитсадку. Зараз уже на пенсії, живе у м. Дубно. Син Михайла Євстахій працював юристом (закінчив юридичний факультет Львівського університету), спочатку в м. Дубно Рівненської області, згодом – у м. Яворові Львівської області. Він одружився з Ольгою, з якою разом учився в університеті (вона закінчила біологічний факультет). У них народилися сини Олександр та Юрій, у яких після одруження теж народилися діти. Євстахій хворів астмою, помер молодим, похований у м. Яворові Львівської області. Помер і його молодший син Юрій.

На заводі Лаврін Босаковський працював з 1945 по 1965 рік, аж до виходу на пенсію. Життя спочатку було дуже важке, на заводі по півроку не платили грошей, натомість видавали продукцію (плити до кухні, дверцята до кухні, кухонний посуд тощо), яку треба було збути на базарі. Дружина Віра, поки діти були малі, не працювала. Пішла на завод працювати, коли діти закінчили школу і вже навчалися у Львові (син Ілля – у політехнічному інституті, одержав фах енергетика; дочка Надія – в університеті, стала філологом). Дружина аж до виходу на пенсію працювала також на ливарно-механічному заводі прибиральницею в бані. Тривалий час, до урядової заборони, тримали у господарстві корову (мала кличку “Красуля”), згодом – лише свиней, курей. Цю корову у дитинстві ми з братом Іллею пасли. Пам’ятаю, як сумували, коли примусили корову здати на м’ясокомбінат. Виходила корова з двору і відчувала лихе: з її очей котилися великі сльози. Я її хоч пасла, але боялася, бо вона фукала на мене. Але ми її дуже любили. Обробляли невеликий город, який одержали від заводу (0,05 га), де садили картоплю, квасоллю, буряк (цукровий і червоний), на городі біля хати також щавель, петрушку, моркву, соняшник, часник, цибулю, салат, редьку, редиску, огірки, помідори. Біля хати насадили кущі порічок, смородини, малини. Лаврін Босаковський умів щепити дерева, розвів сад, посадив багато яблунь (ранети, антонівки, білий налив), вишень (морелі (ранні) і пізні – чорні), горіхів,

⁹ Kolberg O. Chełmskie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. – Kraków, 1890. – Т. 1. – С. 17.

черешень, груш. Розвів також виноградник, умів за ним доглядати. Дружина Віра саджала квіти, біля хати росли тюльпани (червоні, жовті), конвалії, нарциси, півонії (білі, рожеві, червоні), жоржини (*георгіни*), незабудки, гладіолуси, айстри, лілії (білі, фіолетові), флокси, троянди, гортензії (білі), розбите серце, жасмин (*ясьмін*), вербиченька, матіоли (*мац'ейки*). Вірі Босаковській дуже подобалися чорнобривці, настурція, шавлія. Лаврін і його дружина залюбки працювали на землі, в городі, на полі. Лаврін був самоуком-столяром, умів зробити все: стіл, стільчик, табуретку, етажерку, ліжко, шафку, мав усі інструменти для столярної роботи. У мене ще й досі є зроблений ним стільчик, кілька етажерок. Це в нього, мабуть, від батька: Антон Босаковський також столярував. Окрім того, Лаврін був добрим муляром, умів вимурувати піч, неодноразово допомагав (безкоштовно) своїм колишнім односельчанам мурувати хати. Лаврін Босаковський умів малярувати, штукатурити, укладати підлогу тощо. Сам зробив веранду до будинку, побудував невеликий хлів, хотів будувати новий будинок, але діти не дозволили, бо це заважка праця для старшої людини. Він взагалі вмів майструвати, зробив внукові на подвір'ї міцну гойдалку, а собі інструменти для обробітку поля (різні рала – більші, менші), сапки, граблі (їх позичали усі сусіди), прес для вичавлювання соку. Умів шлюсарювати, косити, рубати – усе вмів робити. Був дуже прогресивний у побуті, чутливий до нового. У нього першого на вулиці з'явився телевізор, холодильник, провів газ, воду у будинок. Коли перестав працювати на заводі, захопився виготовленням соків, вина з яблук, вишень, винограду. Мав бочки на 100–200 л і заповнював їх вином. Сам опанував цей виробничий процес. Любив восени ходити до лісу по гриби, збирав опеньки, масляки, білі гриби. Умів весело відпочивати, гарно танцював, любив співати. Улюблені пісні: “Там Василько сіно косить”, “Розпрягайте, хлопці, коні”, “Пропала надія, забилося серце”. До речі, пісня “Пропала надія, забилося серце” уміщена у збірнику пісень з нотами “Співаник” (видавець Ол. Річняк, редактор Народних календарів – Миколай Ваврисевич, м. Городло Грубешівського повіту Люблінського воєводства), який поширювали на Холмщині до Другої світової війни. Життєпис Миколи Ваврисевича вміщено у праці “Українці Холмщини і Підляшшя”¹⁰.

Дуже часто згадував, як весело проводили час у селі Березно на Холмщині. Збиралася молодь, винаймали у господаря приміщення і там веселилися. У селі був свій оркестр, де грала скрипка, акордеон, бубон. Ніхто із музик не мав професійної музичної освіти. Вони ще довго тішили односельців у м. Дубно Рівненської області. Я пам'ятаю цих музикантів. Скрипаль Володимир (“Владек”) Рицько жив на сусідній вулиці біля моїх батьків у м. Дубно. Акордеоніст Микола (“Миколай”) мешкав неподалік, теж пам'ятаю його. Їх сестра (“Маня”) дуже гарно співала. Ще один музика (Микола Демчук), прекрасно грав на баяні. Запам'яталися теплі літні вечори, коли на сусідній вулиці грав Микола Демчук (помер у 2007 р. у віці 87 років). Біля його обійстя лежали якісь колоди, на них він сидів, а біля нього збиралися березенці, усі, хто жив недалеко. Одні співали, інші танцювали. Одним словом, хоч бідували, але любили повеселитися. Адже всі вони були ще молодими (30–40 років). Отакі вечори нагадували їм рідне Березно, яке вони завжди пам'ятали

¹⁰ Горний М. Українці Холмщини і Підляшшя. Видатніші особи ХХ століття / М. Горний / [ред. Макар Ю. І., Постолювський Р. М.]. – Львів, 1997. – С. 53–56.

і називали не інакше, як “там вдома”, “у нас вдома” тощо. Лаврін Босаковський шкодував, що не вміє грати на якомусь інструменті. Правда, пам’ятаю, мав він губну гармошку (“*вурганка*”), на ній деякі мелодії виводив. Дуже хотів, щоб його діти грали на музичних інструментах. Мене у дитинстві хотів записати у музичну школу, на жаль, не вдалося, хоч у мене теж було бажання навчатися.

Лаврін Босаковський добре плавав. У дитинстві він ходив зі мною на річку Ікву, де й навчив плавати мене, я тепер тримаюся на воді більш-менш упевнено.

До дітей своїх ставився з любов’ю, ніколи не виховував лайкою чи биттям, хоча дисципліна і порядок у сім’ї були. Очевидно, ми з братом і не створювали проблем, росли дисциплінованими, слухняними, добре вчилися. Найкращі християнські заповіді він разом із мамою плекав у дітях. Ми вирости чесними, працьовитими, законопослушними. Дуже любив він, а також і дружина Віра своїх онуків – Максима (син Іллі), Любу (дочка Надії).

Лаврін Босаковський усе життя був дуже активним, від природи здоровим. За все життя лише двічі лежав у лікарні. У віці 80 років ще обробляв город, годував поросля, навіть їздив велосипедом. У нього не боліли руки, ноги, зрідка (уже в останні роки) скаржився, що в нього болить голова. Не вживав ніяких ліків, простуду лікував народними засобами. Уже як не стало дружини Віри (1995 р.), почав втрачати пам’ять. Однак він активно ще обробляв город біля хати, садив картоплю, викопував її, штукатував і ремонтував хату, займався звичними господарськими справами. Прокидався дуже рано, щось майстрував, він у хліві мав свою майстерню з великою кількістю різноманітних інструментів. Вдень трохи відпочивав, а після обіду знову займався господарством. Після смерті мами я трохи пожила у м. Дубно, а потім забрала його у м. Львів. Хвороба Альцгеймера прогресувала, у деяких випадках важко було зрозуміти, чи він правильно ідентифікує оточуючих і за кого їх уважає. Щодня я ходила з ним на прогулянки, він відпочивав на лавочці біля будинку. Згодом він переїхав до сина Іллі у м. Київ, де ним опікувалися син і його дружина Надія. У квітні 1997 р. у Києві помер (крововилив). Похований Лаврін Босаковський у м. Дубно Рівненської області поруч з могилою своєї дружини Віри. Син Ілля подбав про надмогильні пам’ятники Лавріна і Віри Босаковських. Тепер кожного року я і мій брат Ілля провідуємо і доглядаємо на цвинтарі могили батьків.

Мешкаючи у м. Дубно, Лаврін і Віра Босаковські дружили із сусідом Саватієм Федоровичем Трачуком, його дружиною Зіною, їхніми батьками Вірою Василівною та Василем Івановичем (усі вже померли) та дітьми Ярославом та Лесею. Тепер на сусідньому обійсті живе сім’я Лесі (чоловік Василь Цимбалюк, дочка Таня, чоловік Тані Микола, донечка Богданка). Теплі і приятні стосунки з цією сім’єю збереглися і у мене та мого брата Іллі. Вони залишаються для нас як родина. Я у них гостюю щороку, коли приїжджаю на могили батьків, які у час моєї відсутності доглядає сім’я Лесі, за що я їй дуже вдячна.

Таким був життєвий шлях Лавріна Босаковського, уродженця села Березна на Холмщині, доброго господаря і люблячого батька. Він ніколи не виявляв свого невдоволення, не нарікав на долю, що так далеко закинула від рідного села на Холмщині, хоча, напевно, якийсь жаль таки ятрив душу.